

- заракі. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2010. – 596 с.
13. Ткаченко Т. І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу : монографія / Т. І. Ткаченко. – 2-ге вид., випр. та допов. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. – 463 с.
14. Туризмологія: концептуальні засади теорії туризму : монографія / [В. К. Федорченко, В. С. Пазенок, О. А. Кручек та ін.]. – К. : ВЦ «Академія», 2013. – 368 с.

УДК [330.15+316.3:3]043.5:332.1

ЕКОЛОГІЧНІ ІМПЕРАТИВИ ТА СОЦІАЛЬНІ ПРІОРИТЕТИ СТАЛОГО РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

М. О. Джаман, доктор економічних наук; Н. М. Карпенко

В умовах наростання еколого-деструктивних наслідків розвитку суспільного виробництва, що найбільше проявляються на низовому та регіональному рівнях, зростає актуальність розробки та реалізації регіональних стратегій сталого розвитку, заснованих на принципах обмеження споживання природних ресурсів і взаємоузгодження регіональних і державних екологічних і соціально-економічних програм.

Питання впливу екологічних імперативів на економічний розвиток відображені в працях закордонних економістів К. Гофмана, Д. Гросмана, Дж. Адреоні, А. Корнуелла, К. Маллера, М. Портера та ін.

Питанням сталого регіонального розвитку з урахуванням екологічних чинників присвячені праці І. М. Вахович, З. В. Герасимчук, М. І. Долішнього, С. І. Дорогунцова, Б. В. Данилишина, Л. Д. Загвойської, М. О. Лендсєл, М. В. Мажарова, А. В. Степаненка, Д. М. Стеченка, І. В. Студеннікова, О. М. Теліженко, В. М. Трегобчука, М. А. Хвесика, Є. В. Хлобистова, О. М. Царенка, А. Г. Шапара, В. Я. Шевчука, М. В. Брюханова та ін.

Побудова стійкого і життєздатного розвитку регіону має сприяти формуванню комплексної системи прийняття рішень і конкретного перегляду традиційних підходів. Необхідно перейти від оздоровчих заходів, таких як скорочення забруднення і ліквідація його наслідків, до заходів, які ґрунтуються на прогнозуванні й упередженості та спрямовані на регулювання

потреб у природних ресурсах, їх раціональне та комплексне використання, а також запровадження превентивних природоохоронних заходів. У центрі уваги повинна бути людина, яка має право на здорове, плідне і якісне життя, гармонію з навколишнім середовищем і урбанізованим середовищем. Якісне природне середовище для людини – це не лише умова нормального функціонування її організму, а й ресурсна база для повноцінного багатогранного фізичного та духовного суспільного розвитку. Порушення історично сформованих багатогранних зв'язків суспільства з природою – це втрата повноцінності людського існування.

Екологічне питання для людини – це проблемне питання способу її існування в природі, її місця в світі, у біосфері. Ставлення людини до природи не повинне обмежуватися лише споживацькими принципами. Сучасна людина повинна не лише споживати та перетворювати, але й зберігати, збагачувати, відтворювати довкілля, відноситися до природи як до найбільшої цінності. Сучасна людина має бути творчим учасником науково обґрунтованого, екологічно безпечного та економічно доцільного процесу творення навколишнього середовища, зберігаючи при цьому його природну першооснову [2].

Можна визначити три кола філософських проблем, які стосуються питань гармонізації взаємовпливу людини та природи. Перше

коло проблем – онтологічне. Воно пов'язане з усвідомленням сутності діалектичного протиріччя між людиною і природою та з розглядом філософських принципів, на основі яких це протиріччя можна подолати, не відбиваючись згубністю на долі людського роду та біосфери. Друге коло проблем – гносеологічне. Воно стосується питання пізнання взаємодії людини і природи в плані суб'єкт – об'єктного відношення. Третє коло проблем – етико-естетичне. Воно стосується моральної, духовної і естетичної переоцінки відношення кожної людини до природного середовища з метою формування екологічної етики, екологічної свідомості, естетичного сприйняття природи та довкілля, особливого переосмислення діалектики свободи та відповідальності людини за стан і збереження природного середовища.

Питання гармонізації взаємовідносин природи та суспільства є актуальними проблемами не лише філософії, а й економічної науки. Хибно визначені пріоритети суспільного розвитку призводять до загострення екологічних, соціально-економічних і демографічних проблем як на регіональному, так і на державному та глобальному рівнях. Тому світовій спільноті необхідна нова модель розвитку, в якій повинні гармонійно поєднуватися економічні інтереси суспільства із збереженням високоякісного навколишнього середовища. Така модель має забезпечувати сталий екологічно безпечний розвиток регіональних і національних соціально-економічних систем.

В. О. Васюта зазначає [1], що екологічні проблеми стали пріоритетними, а політика співпраці та інтеграції – комплексною та єдино можливою, потребуючи зважених еколого-економічних підходів, конструктивних політико-правових механізмів, нової етики, екологічних цінностей і гуманних ідеалів, активізації наукових досліджень, екологізації та інтенсифікації виробництва, усвідомлення суспільством реальної небезпеки для самого себе, радикальної переорієнтації пріоритетів світового, національного, регіонального та локального розвитку з метою досягнення гармонії з природою.

Першопричиною нестійкого розвитку суспільства, що зумовлює екологічну кризу та її

негативні соціально-економічні наслідки, є конфлікт між «природою» людини та «природою» природи. З одного боку, суспільні потреби в природних ресурсах, а з іншого – здатність природних екосистем задовольнити їх без втрати своїх функцій і руйнування структури. Відомо, що природні ресурси територіально локалізовані, тобто є структурно-функціональними компонентами локальних і регіональних екологічних систем. Тому, розробляючи моделі стійкого розвитку регіону, за основу необхідно брати не суспільні потреби, а його природно-ресурсний потенціал – мірило здатності екосистем задовольнити певний рівень суспільних потреб у природних ресурсах без втрати своїх регенеративних функцій.

В. М. Трегобчук зазначає [3], що нинішній етап розвитку людської цивілізації вимагає, щоб суспільне виробництво та споживання як головні економічні умови існування людини, найкращим чином «вписувались» у довкілля та біосферні процеси. Соціально-економічна діяльність суспільства не повинна підривати природну основу здорового фізичного й психічного розвитку людини. Модель сталого екологобезпечного та соціально зорієнтованого соціально-економічного розвитку є умовою підвищення рівня ресурсо-екологічної безпеки життєдіяльності як нинішнього, так і наступних поколінь. Сталий соціально-економічний розвиток території (країни, регіону) означає таке функціонування її господарської системи, коли одночасно задовольняються зростаючі матеріальні та духовні потреби населення, забезпечується раціональне та екологічно безпечне господарювання і високоефективне збалансоване використання природних ресурсів, створюються сприятливі умови для здоров'я людини, збереження і відтворення навколишнього природного середовища та природно-ресурсного потенціалу суспільного виробництва [4].

Екологічні імперативи сталого регіонального розвитку передбачають запровадження ефективних економічних важелів регулювання процесів природокористування та відновлення екосистем через інвестиційні програми; охорону та подальше розширення заповідних територій для збереження біорізноманіття й

недопущення подальших незворотних втрат тваринного та рослинного генофонду; застосування пільгових схем кредитування та оподаткування підприємств, які виготовляють екологічнобезпечну продукцію, запроваджують ресурсо- та енергозберігаючі технології, здійснюють ефективну природоохоронну діяльність. Держава має всіляко забезпечувати взаємодію у вирішенні екологічних питань із міжнародним співтовариством як на загальнодержавному, так і регіональному рівнях – усе це буде сприяти поліпшенню стану здоров'я населення, мінімізації значних соціальних і економічних втрат від складної екологічної ситуації, яка особливо є гострою в окремих промислових регіонах країни, а також великих містах, що є промисловими центрами та на територіях, постраждалих від наслідків Чорнобильської АЕС.

Необхідно зауважити, що актуальність екологічних проблем зумовлена їх прямим впливом на здоров'я людей. Концепція сталого розвитку та програми, які приймаються на різних рівнях, ще недостатньо враховують взаємозв'язок екологічних проблем із соціальними. Мова йде про охорону здоров'я населення і орієнтацію екологічної політики на людину, яка є творцем і споживачем навколишнього середовища. Різного виду нормативні оцінки гранично допустимих концентрацій і гранично допустимих викидів у біосферу тощо ще недостатньо чітко висвітлюють стан навколишнього середовища, його забруднення та вплив на здоров'я людини. Підсумки господарської діяльності зазвичай не дають чіткої інформації про вплив на здоров'я людини, природу, історико-культурні об'єкти тощо. З метою досягнення сталого розвитку будь-якого регіону охорона навколишнього середовища повинна стати невід'ємною частиною економічного процесу. Екологічні умови та екологічний стан території необхідно розглядати як критерії соціально-економічного розвитку, як важливі чинники забезпечення повноцінного життя та добробуту людей. Ми переконані, що сучасні стратегії сталого регіонального розвитку повинні базуватися на забезпеченні гармонійного поєднання економічної достатності, екологічних імперативів і соціальних пріоритетів.

При цьому важливо посилити роль держави як гаранта збереження екологічної безпеки проживання людини. Головною метою стало соціально-економічного розвитку регіону має стати повноцінна життєдіяльність людей у сприятливому та безпечному природному середовищі, їх духовне і фізичне здоров'я.

У зв'язку з цим першочерговими завданнями регіонального розвитку мають бути ті, які дозволяють попереджати та вирішувати нагальні регіональні екологічні проблеми, а також зменшувати соціальну напруженість. Так, до першочергових завдань у сфері охорони навколишнього середовища, на наш погляд, варто віднести такі:

- забезпечення екологічної експертизи й оцінки впливу на навколишнє середовище і здоров'я населення регіону всіх програм і проектів господарської та іншої діяльності;
- формування надійних систем моніторингу всіх компонентів навколишнього середовища;
- забезпечення загальнодоступної інформації про стан довкілля, оперативного повідомлення населення про екологічно безпечну ситуацію;
- підвищення рівня екологічної освіти і виховання населення;
- екологізація всіх ланок суспільного виробництва на основі поетапного переведення промисловості на неенергоємні гнучкі виробництва, які обслуговують технології сталого розвитку, і альтернативну енергетику;
- поетапне переміщення найбільш екологічно небезпечних виробництв за межі населених пунктів;
- посилення правової відповідальності природокористувачів за вчинення еколого-економічної шкоди;
- посилення відповідальності посадовців за приховання реальної екологічної інформації або її фальсифікацію (звільнення з посад, матеріальні стягнення);
- приведення розмірів економічних санкцій за екологічні порушення у відповідно до розмірів можливих збитків, спровокованих такими порушеннями;
- оптимальне поєднання галузевого та територіального управління природокористу-

ванням та охороною довкілля, переміщення центру ваги і відповідальності за розв'язання ресурсо-екологічних проблем на місцеві органи влади й управління при збереженні за державою функцій контролю за дотриманням суб'єктами господарської діяльності екологічних обмежень, нормативів і стандартів [3];

- пріоритет еколого-економічних критеріїв над економічними, тобто здійснюючи вибір кращих варіантів господарських рішень у регіоні, застосовувати еколого-економічний підхід – обирати той варіант, який одночасно є економічно вигідним і якнайбільше відповідає вимогам ресурсозбереження й екологічної урівноваженості.

Окрім того, ще одним важливим завданням забезпечення сталого регіонального розвитку є, на наш погляд, максимальне скорочення кількості населення, що знаходиться за межею бідності, шляхом забезпечення їм більш широкого доступу до ресурсів, які необхідні для нормального життя, до послуг охорони здоров'я, культури, освіти, житлово-комунального господарства, транспорту, зв'язку тощо. При цьому важливо перейти від фрагментарних антикризових соціальних заходів, (коли увага органів влади періодично зосереджується на окремих аспектах соціальної сфери: пенсіях, грошовій допомозі, індексації, мінімальних соціальних стандартах) до реалізації комплексної ефективної соціальної політики, яка повинна охоплювати всі ланки соціальної сфери (демографічну ситуацію, освіту, охорону здоров'я, права людини, молодіжний розвиток, трудові відносини, соціальну справедливість, пенсійне забезпечення тощо) та

забезпечувати зростання якості та рівня життя усіх верств населення.

Отже, сталий соціально-економічний розвиток регіону (чи країни в цілому), що базується на принципах ресурсозбереження, відповідності регіонального природокористування природно-ресурсному потенціалу, соціальної пріоритетності та економічної достатності, передбачає високу громадську відповідальність, усвідомлення необхідності прогнозувати наслідки своїх дій на далеку перспективу та уміння передбачати потреби майбутніх поколінь, враховуючи проблему вразливості навколишнього середовища.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васюта О. А. Проблеми екологічної політики України в контексті глобального розвитку [Електронний ресурс] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра політ. наук : спец. 23.00.02 / Васюта О. А. НАН України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. – К., 2002. – 38 с. – Режим доступу: <http://disser.com.ua/contents/17770.html>. – Назва з екрана.
2. Джаман М. А. Екологія : учеб.-метод. пособие / М. А. Джаман, Н. Н. Карпенко. – Полтава : РІО ПУЕТ, 2011. – 37 с.
3. Трегобчук В. М. Ресурсно-екологічна складова національної безпеки / Трегобчук В. М. // Економіка України. – 1999. – № 2. – С. 4–15.
4. Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року [Електронний ресурс] : Закон України від 21 груд. 2010 р. № 2818-VI. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>. – Назва з екрана.